

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԳԻՐՔԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՄԵՋ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ մը քաղաքակրթութեան մակարդակին իրեն չափանիշ, տակաւին վերջերս երոպացի հեղինակ մը կ'առաջարկէր որ ընդունէինք տուեալ համայնքի մը անդամներուն որքա՛ն յաճախականութեամբ լրգանք առնելը և կամ սփռուիլը: Եթէ այս թելադրութիւնը նկատենք, իր կարգին, իրեն ցուցանիշ այն անկումին՝ զոր երոպական մշակոյթն ու քաղաքակրթութիւնը կ'ապրին, պիտի եզրակացնենք որ մարդկային հետաքրքրութիւնը իրապէ՛ս իջած է կեանքի ամենէն հասարակ — և երբեմն գոհ՝ իրողութիւններուն, անոնց մէջ փնտռելով կեանքի միակ նպատակն ու իմաստը: Եւ արդարեւ, գիտութեան անհամեմատ յառաջացումին հետ համեմատական անկում չէ՞ ապրած միթէ մարդկային մշակոյթը, երբ, ըստ երևոյթին, նախկին բոլոր չափանիշները լքուած են, տեղ տալով նիւթական ըմբռնումներու և ընկալումներու՝ որոնք շատ քիչ — եթէ երբեք — յարաբերութիւն ունին ոգեկան կամ բարոյական գեղեցկութիւններու հետ: Արժէքներու գոհակացում մը, ի վերջոյ, որ ձայնասփռութիւն, հեռատեսիլի և թերթերու միջոցաւ այդ անկումին կու տայ ձիւնահիւսի մը հետզհետէ աճող թափըն ու արագութիւնը:

Եւ շատ բնականօրէն, առաջին տուժողը գիրքն է, անոր արուեստը, անոր ոգին, առանց որուն տպուած էջը շատ զիւրաւ կրթնայ վերածուիլ մարդկային միտքն ու նկարագիրը սպաննող թոյնի: Այդ թոյնն է որ այսօր կը ներարկուի միլիոններու, երբ, իրեն best-seller, հրապարակը կ'ողողուի «գրող»ներու մարդկային բարոյականը քանդող գիրքերով: Արժեչափերու կամաւոր չփութութիւն մը, կատարուած յանուն «մարդկային իրաւունքներու և ազատութեան», ո՛չ մէկ տարբերութիւն կը դնէ գեղեցիկին և տգեղին, բարոյականին և անբարոյին միջև, երբ չարաչաճելով հոգեբանական և հոգեվերլուծական գիտութիւնները՝ ջանք կ'ըլլայ բացատրելու — և հետեւաբար չքմեղելու — մարդկային ամէն արարք, ամէն մտածում: Երբ այսպիսի գիրքեր միլիոններու հասնող տպաքանակով կը տարածուին, անդին՝ արուեստագէտ բանաստեղծներու նիհար գրքոյկները հարիւրով լոյս կը տեսնեն, դատապարտուած մոռացումի և փոշիի:

Թերեւս մեծ ժողովուրդներ, իրենց թուական քանակին իսկ բերումով, կարենան տասնեակ տարիներ դիմանալ մարմինը կրծող այս ախտին. ի՞նչ պիտի ըլլայ սակայն վիճակը փոքր ազգերուն,

որոնց պատնէշները քաղաքակրթութեան ու մշակոյթի անունով եկող ուրականին դիմաց յաճախ այնքան տկար են ու անբաւարար: Մեծերը, յենած իրենց համեմատաբար անդորր անցեալին և դարգացման ու մշակոյթի անընդմէջ դարգացումին, շատ աւելի պատրաստ են դիմագրաւելու այդ փոթորիկը՝ որ կը սպառնայ ամէն ինչ յեղաշրջել: Մինչ փոքրերը, իրենց յարափոփոխ պատմութեամբ և արիւնի տեսական մկրտութեամբ, բեկուած՝ իրենց մշակոյթի աւանդութիւններուն մէջ, աւելի ենթակայ են իյնալու փոթորիկի «աչք»ին մէջ:

Հայուն պատմութիւնը խաղաղութեան քանի մը պահեր միայն կը ճանչնայ, մինչ անոր մշակոյթը անցած է շատ անհաւասար և խորտուրորտ ճամբաներէ: Մեր մշակոյթը չընդմիջուող շղթայ մը չէ, այլ ընդհակառակը, կը նմանի խորշակահար պարտէզի մը, որ սխրալի է ոչ այնքան դիմացած իր հատուկենա ծաղիկներով, որքան անոնց՝ մեղի տուած կարեւորութիւններուն գիտակցութեամբ:

Սակայն դարերէն եկող այդ քիչը մեր միակ պատնէշն է, մեր միակ ունեցածը, որո՞վ միայն կրնանք մեր դիմագիծը պահել ազգերու և քաղաքակրթութիւններու ներկայ թոհուրոհին մէջ: Անիկա լեզուն է, եկեղեցին, երգը, և գիրքը:

Հայր, հակառակ տիրող կարծիքին, ընթերցասէր է. վկայ՝ երկու տասնեակ հազար հնօրեայ ձեռագիրները, ահաւոր կորուստներէ ետք. վկայ՝ 1512էն սկսած տպագրական մեր հիանալի գործունէութիւնը. վկայ՝ արտասահմանի բազմաթիւ տպարանները, իրենց այնքան արդիւնաւոր աշխատանքով: Եւ վերջապէս, վկայ՝ Հայաստանի ժողովուրդը, որուն համար հայ գիրքը տասնեակ հազար օրինակներով կը հրատարակուի: Այսպէս ըլլալով հանդերձ պարագան, պէտք է հարց տալ թէ հայ գիրքը իրապէս կը կատարէ՞ դերը զոր իրեն տուած ենք, որ իրն է և իրը պէտք է ըլլայ: Այսինքն, մէկ կողմէ՝ հայ գրականութիւնը և գրողը կրնա՞ն գոհացնել ընթերցողը, և միւս կողմէ՝ այդ ընթերցողը որքանո՞վ կապուած է մեր գրականութեան ու որքանո՞վ օտարէն եկածին:

Ընթերցանութեան գործիքը լեզուն է. եթէ այդ գիտութիւնը կը պակսի, որոչ է որ ընթերցողներու թիւն ալ նուազ պիտի ըլլայ տուեալ որեւէ համայնքէ մը ներս: Հայկական դպրոցները արտասահմանի մէջ կէս դարէ աւելի է որ հայերէնը կ'ուսուցանեն, և ներկայիս աւելի քան երրեք կենսունակ են ու իրենց առջև գործունէութեան խանդավառող հեռանկարներ ունին: Հետեւաբար, հաւանական ընթերցողներու բազմութիւն մը կայ այսօր, որ հայերէն գիրքի պահանջը ունի: Իսկ այդ պահանջին կարելի է գոհացում տալ երկու գլխաւոր կերպերով. վերահրատարակելով 1850-1920 չըջանին ինկող գրական ստեղծագործութիւնները, և տպագրութեան տալով արտասահմանի գրողներու ժամանակակից երկերը:

Առաջինը մեզ կը հետաքրքրէ իրրեւ հանդիսարանը անցեալ դարու հայ կեանքին՝ իր ուրախութիւններով ու վիշտերով, իր ա-

ոտբեայ մտահոգութիւններով և ապագայի ձգտումներով: Եւ տա-
 կաւին, այդ գրականութիւնը աւելի քան յաջող իրագործում մըն
 է, մանաւանդ երբ նկատի առնուին պայմանները որոնց մէջ ան
 կեանքի բերուեցաւ: Անիկա ազգային հպարտութեան ոտբաւոր
 դասանակ մըն է: Անոր գլխաւոր ստեղծագործութիւնները, արեւ-
 լահայ թէ արեւմտահայ, այսօր ևս այնքան ներուժ են և խանդավա-
 ոող՝ որքան էին դար մը կամ կէս դար առաջ: Եթէ ներկայ օրերու
 ընթերցողը այդ գրականութեան մէջ իր անցեալը և իր հաւրերը
 կը գտնէ, ապա արտասահմանի գրողներու երկերուն մէջ իր յուսա-
 ւոր կամ մութ առօրեան է որ կը պատկերացուի: Հակառակ բոլոր
 ուրացումներուն, արտասահմանը իրեն յատուկ գրականութիւնը
 ունի, իր մասնաւոր նկարագրով, բմբռնումներով և ձգտումներով:
 Ան իր մէջ քանի մը սերունդ գրողներ կը հաշուէ. եթէ առաջին սե-
 րունդի մեծերը հետզհետէ կ'անհետանան, միւս կողմէ ծնունդ
 կ'առնէ բոլորովին երիտասարդ գրողներու խումբ մը, որ թէև ձևի
 նորութիւններ կը փնտռէ, որոնումներ կը կատարէ, այլ խորքով կը
 մնայ իրապէս ազգային, նախորդներումտահոգութիւններով: Հի-
 նին և նորին միջև երկարող այդ թերին է որ կապ մը կը ստեղծէ ալս-
 օրուան գրողին և ընթերցողին միջև. և այս վերջինը, որքան ալ
 ծանօթ ըլլայ օտար գրականութիւններուն և արդի բմբռնումնե-
 րուն, դարձեալ պիտի վերադառնայ իր ազգային գրականութեան,
 որովհետև հոն պիտի կարենայ գտնել ինչ որ իր արիւնը իրեն փըն-
 տուել կու տայ, և ինչ որ չի կրնար առնել օտարէն, որքան ալ որ
 այս վերջինին ունեցածը բարձր ըլլայ և կամ առինքնող: Ինչպէս
 Հայաստանի նոյնպէս և արտասահմանի ներկայ գրողը զարգացած
 է, ընդհանրապէս համալսարանական, ունի կեանքի լայն աչ-
 խարհայեացք, և իր ստեղծագործութիւնն ալ հետեւաբար ամրա-
 հիմ է: Ու հակառակ բոլոր դժուարութիւններուն և օտարացման
 միշտ ներկայ սպառնալիքին, հայ գրականութիւնը կենսունակ է
 արտասահմանի մէջ, ու, ինչպէս կը շեշտէինք, հայ գիրքը մեր ա-
 մենէն զօրաւոր դէնքերէն մին է մաքառելու համար օտարէն եկող
 անընդունելի և մերժելի ազդեցութիւններու դէմ:

Ա. Գ.